

**MERKANTILIZM IQTISODIY MAKTABI****Akbarov Og'abek Rufat o'g'li***Toshkent davlat yuridik universiteti**Xususiy huquq fakulteti 1-kurs**B-1 guruh talabasi*

**Annotatsiya:** *Mazkur maqolada iqtisodiyotni rivojlantirish va tartibli ravishda o'sishida merkantilizm maktablari namoyondalarining nazariy qarashlari borasida mualliflar takidlagan fikr-mulohazalar obdon o'rganilib namunalar keltirilgan. Shuningdek, iqtisodiyotni tartibga solishda ushbu maktablarning o'ziga xos jihatlari alohida ta'kidlab o'tilgan. Kalit so'zlar. Taraqqiyot, iqtisodiyotni tartibga solish, merkantilizm maktabi, fiokrat maktabi, siyosiy iqtisodiyot.*

**KIRISH**

Eng birinchi iqtisodiy nazariyalar kapitalizmning boshlang'ich davriga to'g'ri keladi (XVXVII asrlar). Bu asrda merkantilistlar jamiyat boyligi muomala sohasida yaratiladi, millat boyligi esa pul miqdori bilan aniqlanadi degan nazariyani ilgari surishadi. Merkantilizm – bu iqtisodiy nazariyadagi birinchi maktab bo'lib, uning mashhur namoyondalaridan biri Tomas Men hisoblanadi (1571-1641 y.). Merkantilizm kapitalni dastlabki jamg'arilishi davriga xos bo'lib, savdo burjuaziya manfaatlarini ifoda etadi. Merkantilizmga ikki xususiyat xosdir: 1) boylik pul bilan ifodalanadi (davlat qancha ko'p pulga ega bo'lsa, u shuncha badavlat hisoblanadi); 2) davlat xokimiyati yordamida pul boyliklarini jamg'arishga erishish mumkin.

Ushbu maktab namoyondalari mamlakatga olib kirilgan va olib chiqilgan tovarlar o'rtasidagi farqning (aktiv savdo balansi) yuqoriligi bilan davlat boyligi oshadi va davlat aktiv savdo balansida siyosiy ishlarni olib borishi zarur deb hisoblashadi. Davlat mamlakatdan tovarlarni olib chiqishni rag'batlantirish va mamlakatga tovarlar olib kirishni cheklash, ba'zi tovarlarni esa olib kirilishini ta'qiqlash bilan proteksionizm siyosatini yuritishi lozim. Bunda quyidagi tamoyil o'lga suriladi: chet eldan arzon bahoga sotib olish, boshqa davlatlarga qimmatroq sotish. MATERIALLAR TAHLILI

Merkantilizm maktabi «Siyosiy iqtisod» atamasining paydo bo'lishi bilan bo'g'liq. U frantsuz merkantilisti A.Monkrettonning 1615 yilda chiqqan «Siyosiy iqtisod traktlari» kitobiga kiritilgan edi. Merkantilistlar birinchi bo'lib iste'mol qiymatini emas, balki almashinuv qiymatini boylik deb e'lon qildilar. Keyingi iqtisodiy maktab fiziokratlar edi. Ushbu maktabning eng ko'zga ko'ringan namoyondasi – F.Kene (1694-1774 y.). Uning xizmati: fiziokratlar muomala sohasini taxlil etishdan ishlab chiqarishni taxlil etishga tomon burilish yasadi. Faqat ular qishloq xo'jaligi bilan chegaralanishdi. Kene ekvivalent ayirboshlash ta'limini o'lga surdi va savdodagi ayirboshlardan xech qanday boylik yaratilmasligini va ayirboshlash xech narsa ishlab chiqarilmasligini isbotladi. Bozor

munosabatlarning riojlanishi tadbirkorlar sinfini vuudga kelishi va mustaxkamlanishi bilan tavsiflanadi. Iqtisodiyotni rivojlanishida davlatning aralashuvi ushbu maktab nuqtai nazarida, ya'ni merkantilizmni iqtisodiy liberalizm g'oyasi bilan almashinish oqibatida tadbirkorlik faoliyatini cheklangan va iqtisodiyotga davlatning aralashuvini salbiy baholagan.

### USUL VA NATIJALAR

Iqtisodiyotni rivojlanishida davlatning roli xususidagi ularning qarashlari davlatning aralashuvi iqtisodiy rivojlanishni sekinlashtiradi degan fikrdan kelib chiqadi. Masalan, Smit g'oyasi quyidagicha: «Bozor iqtisodiyoti o'zini-o'zi boshqarishga moslashgan, uning asosida qanday qilib ko'proq fayda olishga harakat qilish bilan bog'liq «ko'rinmas qo'l» - shaxsiy manfaat yotadi». Smit xulosasiga ko'ra, iqtisodiyotni tartibga solishda davlatning aralashuvi olib tashlansa, iqtisodiyot samarali amal qiladi va bozor butunlay erkin bo'lmog'i lozim.

Klassiklar ja'mi talab va ja'mi taklif munosibligini o'zlariga xos namoyon etishdi. Ular: "Ja'mi taklifning o'zgarishi unga mos ja'mi talabni o'zgarishini yuzaga keltiradi" degan fikrdan xulosaga kelishadi. Bu Sey qonunida o'z aksini topadi, ya'ni taklif etilgan tovar unga mos ravishda talabni keltirib chiqarishi amalda tasdiqlangan bo'lib, bu o'z navbatida talab va taklif o'rtasidagi yuzaga keladigan farqlarni bartaraf etadi. Oldindan ishlab chiqarishning o'rni batamom yo'qoladi. Mahsulot ishlab chiqarishning ortishi, ish haqlarini oshishiga olib keladi, buning natijasida taklifga mos ravishda talab ham o'z-o'zidan ortadi.

### MUHOKAMA

Biroq iqtisodiy inqirozlarning keskinlashuvi va tarmoqlar rivoji oqibatida ko'pincha 1929-1933 yillardagi, klassik iqtisodiy liberalizm nazariyasini zaif ekanligini namoyon etdi. Iqtisodiy inqiroz bozor mexanizmining o'zi iqtisodiyotni o'z o'rniga soluvchi va rivojlanishining eng katta mexanizm bo'la olmasligini ko'rsatdi. Iqtisodiy liberalism kontseptsiyasining ta'siri yomonlashdi. 1929-1933 yillarda bo'lib o'tgan iqtisodiy inqiroz paytida ishlab chiqarish sur'ati 45% ga tushdi, ishsizlik darajasi oshib ketdi. Shuningdek, 1929-1933 yillardagi inqiroz o'zgaruvchan sharoitda bozor mamlakatning aralashuvizis ishlab chiqarishni tartibga solishga va resurslardan keng ko'lamli foydalanishni ta'minlash imkoniyatiga ega emasliginiqisqa muddatlarda ko'rsatib qo'ydi. U iqtisodiyotni tartibga solishda davlatning o'rniga klassik(iqtisodiy liberalizm) qarashlarda burilish yasashi bilan ahamiyatli edi.

### XULOSA

O'zbekistonda iqtisodiyotni rivojlanishida bozor va davlatning roli, iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solishning zarurati haqidagi Keyns qarashlari iqtisodiy rivojlanishda davlatning roli haqidagi qarashlarda keyns inqilobi nomini oldi. Keyns iqtisodiy modelning mazmunini «Bandlik, foiz va pulning umumiy nazariyasi» (1936 y.) asarida yoritib berdi. Bu tartibga solinadigan bozor iqtisodiyoti doktrinasi edi. Ja'mi talabni pul-kredit va moliya mexanizmlari orqali davlat tomonidan tartibga solish - Keyns g'oyasining asosini tashkil

etadi. Keyns ta'limotidagi asosiy tezis: talab taklifni belgilaydi. Ishsizlikni va resurslardan to'liq foydalanilmaslikni qisqartirish uchun esa davlat o'zning harajatlarini kengaytirish yo'li bilan talabni ra'gbatlantirishi, kam foizli soliq tizimi orqali xususiy investitsiyani ra'gbatlantirishi lozim.

#### **ADABIYOTLAR RO'YXATI:**

1. O'zbekiston Prezidentining 2020 yil 07 dekabrda "Davlat tomonidan tartibga solinadigan sohalarga xususiy sektorni jalb etish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar tog'risida"gi PQ-4913-sonli Qarori. <https://lex.uz/docs/-5146298>
2. Юсупова Ш. Инвестиции в человеческий капитал // Журнал «Рынок, деньги и кредит», 2007, № 4. -С.47-48.
3. Журнал «Экономическое обозрение», 2007, № 2. -С.12
4. Education in Uzbekistan: supply and demand ratio. Report on human development.-T.: UN Development Program, Center for Economic Research, 2008, -B. 41.
5. Journal of Business Research. The consumer on stage: Toward a typology of improvisation in consumption contexts.